

Фритьоф Нансен

**“НАЙВАЖЛИВІША СПРАВА
В ЖИТТІ — ЦЕ ЗНАЙТИ
САМОГО СЕБЕ”**

У 1926 р. Фритьоф Нансен, великий норвезький полярний дослідник, визначний вчений-океанограф, талановитий художник і письменник, надзвичайний дипломат і великий гуманіст, лауреат Нобелівської премії миру, виступив перед молоддю в Університеті Сент-Ендрюс у Шотландії з нагоди обрання його почесним ректором цього університету. Досить сучасними здаються і сьогодні всі слова цього виступу, фрагменти якого ми пропонуємо читачам.

У цьому університеті існувала традиція, згідно з якою студенти самі обирали свого “лорда-ректора”, тобто почесного ректора, і цього разу вони, як виняток, обрали іноземця. Вже на залізничній станції депутація студентів зустрічала почесного ректора. Щойно з'явився Нансен, залунали вигуки привітань, студенти махали руками та проспівали вітальне *“For he is a jolly good fellow”*. Біля вокзалу стояв екіпаж, але без коней. Нансена посадили в коляску разом із ректором університету, студенти схопили посторонки та повезли гостя вулицями міста. Позаду йшла ціла юрба студентів. Наступного дня відбувся урочистий вступ почесного ректора на посаду. Нансена вбрали в фіолетову мантию, і він склав урочисту присягу, після чого виголосив лекцію. В усіх шотландських університетах студенти мали право переривати виступ ректора репліками з місць. І того разу студенти в перші хвилини промови намагалися перервати оратора. Але дуже швидко Нансен заволодів аудиторією настільки, що його слухали, затамувавши подих... Далі — фрагменти цієї лекції, текст якої наведено в “Книзі про батька” *Лі Нансен-Хейер*.

Нансен сказав, що його попередники в своїх промовах перед студентами говорили про мужність та незалежність. Він вважає, що це високі риси, які завжди потрібні людству. *“Та для того, щоб коло богів було повним, потрібен третій геній — любов до пригод, прагнення до подвигу. Але що ж це за геній? Це той дух, що привертає людськість на шлях пізнання, Це загадкове намагання душі заповнити порожні простори, перемагати небезпеку та труднощі, шукати невідоме. Це потяг, що*

Алла Корсунь

канд. фіз.-мат. наук,
ст. наук. співр.

Головної астрономічної
обсерваторії НАН України,
м. Київ

Людмила Колчинська

канд. біол. наук,
ст. наук. співр.

Інституту фізіології
ім. О.О. Богомольця НАН
України, м. Київ

Архіпелаг Шпіцберген (Свальбард), Норвегія,
у Північному Льодовитому океані
(між 76°26' і 80°50' пн.ш. та 10° і 32° сх.д.)

змушує нас діяти, божественна сила, що закладена у глибинах нашої сутності, саме вона спрямовувала перших із тих, хто прагнув до нових шляхів. Це пружина наших найбільших діянь, людської думки, що розкриває крила та не визнає межі своєї свободи.

Мета життя не полягає в тому, щоб стати знаменитим та заможним. Не так все просто. Ти з'являєшся на світ для того, щоб зробити свою справу і зробити її добре, яке б не було твоє місце у світі...

Останнім часом ми багато чули про загибель європейської цивілізації. Говорять, що вона постаріла і тепер занепадає. Не давайте себе залякати, не будьте песимістами.

Усі ці розмови про занепад не новина. Давайте ж бачити справу в правильній перспективі.... Прогрес означає, між іншим, що ми знаємо, куди йдемо. Уявіть собі, що до нас повернувся би хтось із великих мислителів давнини — Будда, Сократ чи Христос — і ми б вирішили показати йому ті чудові винаходи і наукові відкриття, які характеризують наш прогрес порівняно з їхнім часом. Чи не посміхнулись б вони поблажливо, як посміхаємось ми, коли діти показують нам свої улюблені іграшки?"

Звичайно ж, вів він далі. наша філософія вдосконалилася. Щодо окремих постатей, то тут етика та мораль піднялися вище за примітивний рівень. Що ж до цілих народів, то вони тільки розпочали набувати якоїсь моралі. Доказом справжньої культури, скоріш за все, могло би слугувати почуття солідарності, але щодо цього народи недалеко пішли вперед. І дуже мало її поміж різними класами.

“Що, якби мешканці іншої планети побачили, як ми поведимося на нашій маленькій планеті? Чи могли б вони подумати, що на Землі живуть інтелегентні люди?”

Надмірний націоналізм — велика небезпека. Але є небезпека і з іншого боку. Тенденція до надмірного інтернаціоналізму, до згладжування, до створення одноманітної людської спільноти, хоч на перший погляд вона може бути й хороша, означає знищення характерних відмінностей між народами і культурами, а це ж є одним зі стимулів нових думок. Це призвело б до одноманітності, до подібної “сірої каші”, у якій важко було б проявлятися окремій особі.

Якщо урвався зв'язок часів, то справа молоді — відновити його. Ви потрібні нам, молоді друзі, потрібні ваші ясні очі, що в змозі бачити прості, головні істини, потрібні ті, хто готовий випробувати нові шляхи, хто не боїться небезпеки й здатен рушити в невідоме. Не забувайте, що справжнє велике ніколи не досягається без терпіння. Без терпіння і праці. Геній — це невичерпна воля ніколи не здаватися. “Терпіння — сила, — каже східна приказка. — Час та терпіння перетворюють листя смокви на шовк”. Вершин не досягають за один день. Усе потрібно спершу як слід обміркувати, щоб не було приблизних здогадок. Але, якщо ти все ж рушив у дорогу, головне — без вагань іти цим шляхом, і тут потрібна віра в себе, бо віра в себе — найважливіший секрет успіху.

На нашому шляху трапляється багато роздоріжж, і гідність людини спізнається з того, як вона при цьому поводить. Дехто вагається і обертається назад, бажаючи залишити за собою можливість об-

рати інший шлях. У таких звичайно закінчується тим, що вони нікуди не приходять. Справжній подорожній заздалегідь все старанно обмірковує й обирає один шлях і ним буде рухатися. І він обов'язково кудись прийде...

Щастя, що я значну частину свого життя прожив, покладаючись тільки на себе, і звик формувати власну думку, не оглядаючись на інших...

Самотність, вочевидь, має значні переваги, тому що самотня людина більш незалежна у своїх вчинках, і менша небезпека, що хтось зіб'є тебе з твого шляху. Ібсен казав, що найсильніша людина — та, що найсамотніша. Однак це не означає, що кожна самотня людина — сильна, і що кожен план, який знавці вважають нездійсненним, потрібно перевіряти на практиці. Бережіться впертості та нерозсудливості!

Для сильної людини спротив та заперечення — дуже небезпечна річ. Тільки розумна людина прислухається в гарячці суперечки до думки супротивника і дозволяє себе переконати. Здається, Монтень колись висловив припущення: чи не фанатизм, породжений непохитністю перед лицем насилля та небезпеки, змушує інколи людину аж до самого багаття захищати точку зору, заради якої вона у вільному колі друзів не стала б тримати над полум'ям навіть мізинець.

Запам'ятайте, кожен із вас знайде свою пригоду. Не пропустіть можливості й не дайте втягти себе в ту метушню, що ми звано сучасним життям.

Найперша й найважливіша справа в житті — це знайти самого себе, а для цього людині потрібні самотність та роздуми, хоча би час від часу.

Дорогі друзі, дозвольте застерегти вас і дати пораду, засновану на довгому й сумному досвіді. Не дозволяйте дрібницям, що тепер вважаються життєво важливими, затримати ваш політ. Пам'ятайте: чим довший і розкішніший хвіст, тим коротші крила. ...Ви смієтесь над ризиком та усміхаєтесь небезпеці, вашим кораблем кермує могоутня віра молодості. Буревій вам

не страшний. Аж ось, далеко попереду, за хвилями та туманами, встає “інший берег”.

Усі ми шукаємо в житті “інших берегів”, що ж ще ми можемо вимагати? Наша справа знайти шлях до них. Шлях довгий та важкий, можливо, але він нас кличе, і ми не в змозі не йти. Глибоко в нашій природі, у кожному з нас укорінено дух завзяття. Заклик пустель тріпоче у всіх наших вчинках і підносить, облагороджує наше життя”.

Нагадаємо коротко життєвий шлях Ф. Нансена. Народився 10 жовтня 1861 року в садибі Стуре-Фреєн, неподалік від столиці Норвегії Христианії (зараз Осло). Батько Фритьофа був секретарем окружного суду і мав добру славу чесної, працьовитої людини. Мати, хоч і походила з аристократичної родини, була далекою від манірності та всіляких умовностей. Вона активно займалася спортом, бігала на ковзанах та лижах, сама працювала в садибі та на городі, сама шила, а в вільний час полюбляла читати. Багато в чому Фритьоф походив на матір — з дитинства був дуже рухливим та сміливим, але в його характері були й батьківські наполегливість та прискіпливість.

У 1882 р. Нансен закінчив університет у Христианії, отримавши фах зоолога, і цього ж року взяв участь у плаванні Льодовитим океаном на судні “Вікінг”. Це плавання мало великий вплив на його подальше життя. Знайомство з суворою, але незвичайно красивою природою Арктики збудило в Нансена інтерес до полярних країв, вирішило його долю як майбутнього великого полярного дослідника. Треба сказати, що в роду Нансена вже були сміливі мандрівники. Його предок *Ганс Нансен*, який у 17 сторіччі жив у Данії, вирізнявся твердим характером, жагою діяльності та наполегливістю. У 16 років він здійснив велике плавання на кораблі Білим морем, вивчив російську мову, пішки пройшов від Кольського півострова крізь Московію. Коли йому виповнився 21 рік, король Данії при-

значив його керівником експедиції на Печору. Потім російський цар Михайло Федорович дав сміливому мореплавцю доручення дослідити береги Білого моря. Протягом багатьох років плавання різними морями він написав книгу “Компендіум космографікум”, що одразу ж стала настільною книгою моряків і навіть простих громадян, тому що там були зібрані знання з астрономії, фізики, історії та інших наук, а також таблиці висоти небесних світил, припливів та відпливів, сходу та заходу сонця та інші корисні відомості...

Після повернення з плавання на “Вікінзі” Ф. Нансену запропонували місце препаратора в Природничому музеї м. Берген. Молодий учений, а Нансену було тоді двадцять два роки, залюбки прийняв запрошення. Предметом його досліджень була досі мало вивчена нервова система хробаків, раків та деяких інших організмів, яку він зумів описати в опублікованій згодом науковій праці, відзначеній Великою золотою медаллю.

Нансену запропонували поїхати до Італії для роботи з відомим дослідником у галузі гістології, професором *Гольджі*, в лабораторії якого використовували новітні методи фарбування структур нервових волокон. Щоб мати гроші на перебування в Італії, Нансен попросив видати йому медаль, отриману за попередню роботу, не в золоті, а в бронзі, а грошову різницю дозволити використати для наукової подорожі. Дозвіл надали. Нансен отримав можливість працювати в сучасних наукових лабораторіях та познайомитися з чудовою природою Італії. Пізніше він захистив в університеті Христианії дисертацію “Нервові елементи, їх будова та зв'язок з центральною нервовою системою”. Робота в музеї надзвичайно розширила наукові обрії Нансена.

Слід відзначити, що характер Нансена формувався в умовах демократичного піднесення в Норвегії, що супроводжувалося розквітом норвезької літератури та мистецтва. Це був час написання класичних творів *Генріха Ібсена*, *Едварда Гріга*, що стали здобутком

Фритьоф Нансен (1861-1930)

видатний норвезький дослідник Північного полюса, дипломат, професор Університету м. Осло, лауреат Нобелівської премії

Ф. Нансен під час досліджень в музеї м. Берген. 1887 р.
Фото Й. ван дер Фехра

14 березня 1895 р. Експедиція Ф. Нансена до Північного полюса на кораблі “Фрам”

світової культури. Сам Нансен неодноразово вражав друзів та знайомих глибоким знанням творів норвезьких та закордонних письменників, захоплювався малюванням та живописом, виявляючи при цьому неабиякий хист.

Працюючи в музеї, Нансен також не забував мрії, що зародилася в нього ще під час дрейфу на “Вікінзі” вздовж берегів Гренландії — відвідати цей загадковий острів, яка втілилася в план перетнути острів на лижах від одного берега до іншого. Можливо, що крім наукової допитливості, яка завжди була головним чинником у всіх мандрівках Нансена, в рішенні виконати цей фантастичний пере-

Друга подорож до Сибіру, серпень 1913 р.
Ф. Нансен, Дж. Лед, С. Востротін,
Дж. Лоріс-Меліков, Дж. Самуелсон

Ф. Нансен і М. Вебстер — представники
Ліги Націй та студенти Саратовського
університету. 28 лютого 1922 р.

Ф. Нансен — комісар Ліги Націй —
в Александрополі (Вірменія). 1925 р.

хід Гренландією на лижах неабияку роль відігравали і патріотичні почуття молодого норвежця. Нансен дуже болісно відчував тогочасну залежність своєї країни від Швеції і мріяв, що його складна подорож буде важливою для піднесення національного духу норвежців.

І ось 1888 р. Нансен з декількома товаришами перетнув на лижах південну частину Гренландії та вперше здобув різноманітні наукові дані про цю землю. Смілива подорож, драматичні деталі якої змальовані Нансеном у книзі “Лижамі крізь Гренландію” (1890), висунула його в перші лави полярних дослідників і створила йому велику популярність. Без перебільшення можна сказати, що після повернення Нансен став національним героєм та отримав міжнародне визнання. Лондонське географічне товариство відзначило його своєю найвищою нагородою — медаллю “Перемога” з таким формулюванням: “...за те, що він очолив вкрай небезпечну експедицію, під час якої не могло бути й мови про відступ і було поставлене на карту як його власне життя, так і життя його супутників. Для виконання такої задачі потрібно мати всі найкращі риси мандрівника-дослідника. За те, що, незважаючи на всі труднощі та прикросі мандрівки, він виконав астрономічні та метеорологічні дослідження, що потребували надзвичайної витривалості та видатних здібностей від наукового діяча”.

У 1890 р. Нансен запропонував проект досягнення району Північного полюса на судні, що дрейфує разом із льодами. Світова преса різко засуджувала проект Нансена, його називали “божевільною вигадкою та планом самогубства”. Та Нансен виходив зі свого власного кредо, що висловив пізніше в напутньому слові студентам:

“...робіть так, як робив я: спалюйте за собою кораблі, руйнуйте позад себе мости. Тільки в такому разі для вас не залишиться іншого виходу, як тільки йти вперед...”

Треба підкреслити, що досягнення полюсу він вважав необов'язковим, чи, у всякому разі, не го-

ловним. “Експедиція повинна відправитись не для того, щоб знайти цю математичну точку, що є північним кінцем земної осі, а щоб провести спостереження в цій недослідженій частині земної кулі”.

Влітку 1893 р. Нансен на спеціально збудованому судні **Фрам** почав плавання до північного заходу від Новосибірських островів.

На судні було усього 13 (!) членів екіпажу. Назва судна була символічною (норвезькою “фрам” означає “вперед”). Подорож скінчилася 1896 р. біля острова Шпіцберген. *Це були роки, коли відбувся дрейф судна в північних льодах, спроба Нансена у супроводі свого товариша Я. Юхансона досягнути Північного полюса по льоду на собачих запряжках, потім зимівля удвох на Землі Франца-Йосифа в збудованій з каміння та моху хижці майже без провізії — все це стало справжнім подвигом, якого ще не знала історія відкриттів та подорожей.* Свою подорож до Північного полюса Нансен захоплено змалював у книзі “Фрам у Полярному морі” (1897), котру він присвятив своїй дружині — *“тій, що дала ім'я кораблю та мала мужність чекати”*. Можливо, деяким читачам складно уявити, наскільки важко було чекати — адже на той час не існувало радіозв'язку, і звістки про полярних мандрівників доходили тільки після випадкових зустрічей з такими ж “блукальцями”.

Усі матеріали експедиції були узагальнені в шести томах, створених у 1900-1906 рр. У книгах містились основні загальногеографічні та океанографічні характеристики Північного Льодовитого океану в тій частині, де дрейфував “Фрам”. Спостереження фрамівців дали також унікальні корисні дані для кліматології та біології.

Експедиція на “Фрамі” не тільки зміцнила авторитет Нансена як національного героя Норвегії, а й значно підвищила його славу за кордоном, відкривши широкий шлях для подальшої діяльності як дипломата та організатора численних гуманітарних проектів. Про популярність Нансена свідчить той факт, що в період обрання ко-

роля Норвегії після її відокремлення від Швеції Нансену пропонували стати королем. Він досить рішуче відмовився і після повернення з експедиції продовжував педагогічну роботу в університеті Осло на посаді професора-океанографа. У той найскладніший для Норвегії час він не зміг відмовити у проханні стати послом своєї країни. Його залучають до дипломатичної роботи, і він стає першим норвезьким посланцем до Великої Британії.

Треба додати, що Нансен був дуже розчарований націоналістичним чадом, що охопив країну після визволення від поневолення, і гаряче не погоджувався з грубими виявами націоналізму. Він говорив, що жодні зовнішні хитрування не в змозі зробити по-справжньому національними думки та почуття людей, як парадні, яскраві убрання не в змозі надати величі нікчемній людині. Страх бути недостатньо норвежцем мовою або зовнішнім виглядом викликаний лише бідністю змісту. Страх перед чужою культурою означає не що інше, як недостатню упевненість у самому собі. Нансен вважав відразним псевдопатріотизм та породжені ним похвалання. Він мріяв про “знищення отрути у взаємовідносинах між народами, для

чого потрібно відділити відносини між народами від лукавства, підлоти та моралі гангстерів і побудувати ці відносини відповідно до етичних засад”. Нансен не визнавав також партійної політики. На його погляд, партійна боротьба перешкоджає об'єднанню народу для вирішення значних загальнонаціональних завдань.

Дипломатична праця була тягарем для Нансена, і він незабаром повертається до університету, щоб знов поєднувати педагогічну та наукову роботи. У 1913 р. за запрошенням російсько-норвезького Сибірського акціонерного товариства він бере участь в експедиції до Сибіру для вивчення можливих транспортних зв'язків морським шляхом через Карське море. Повернувшись на батьківщину, він опублікував у 1914 р. книгу “Сибіром”, де пророкував цьому району велике майбутнє.

З часу створення Ліги Націй і до кінця свого життя Нансен був тісно пов'язаний з цією організацією. З першої асамблеї Ліги у 1920 р. Нансена постійно призначали членом норвезької делегації, а в 1921-1929 рр. головою та керівником делегації. Протягом усього перебування в Лізі він вів активну пропаганду проти війни і політики

сили, за забезпечення миру, займався репатріацією військовополонених (дані свідчать, що упродовж цієї роботи Нансен сприяв поверненню додому 447 604 військовополонених), допомоги вірменським та грецьким біженцям, а також голодуючим у Росії.

У 1922 р. Нансену присуджено Нобелівську премію миру, усі гроші якої він спрямував на гуманітарні цілі. Частина премії він використав на створення в липні 1923 р. в Радянському Союзі двох показових сільськогосподарських станцій, на базі яких у 1927 р. було започатковано два великі радгоспи, один із яких — на Дніпрі — отримав ім'я Нансена.

Завершуючи цей короткий огляд біографії Нансена, зазначимо, що він пройшов складний та цікавий життєвий шлях, досяг великих успіхів і великої слави. Фритьоф Нансен помер 13 травня 1930 року. Як пише дочка Нансена, *Лі Нансен-Хейер*, у “Книзі про батька”:

“...це був неминучий момент, коли батькові довелося розплатитися за роки, проведені в тяжкій праці без достатнього відпочинку. Бути обережним він не вмів та ніколи й не бажав. Завжди потрібно було поспішати...”

